

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Tanskanen, Jani

Title: Perinteentutkija hulluuden lankarullaa auki kerimässä

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Kulttuurintutkimus

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Tanskanen, J. (2021). Perinteentutkija hulluuden lankarullaa auki kerimässä. Kulttuurintutkimus, 38(1), 50-53. <https://journal.fi/kulttuurintutkimus/article/view/100707>

säksi oudoksun päätöstä (ja ohuita perusteita) sulkea ironia ja parodia käsitelyn ulkopuolelle. Lähimmäksi jälkimmäistä Hietalahti tulee huomauttaessaan siitä, miten Donald Trumpin toimien myötä ”huumorin ja vallan suhde tuntuu nyrjähtäneen paikoiltaan” ja ”todellisuus muuttuu parodiaksi” (s. 112–113). Ironiaan viitteitä teoksessa on hitusen useammin, joskin esimerkiksi ironian ja satiirin välisten abstraktioerojen suhdetta olisi voinut pohtia tarkemmin erityisesti Linda Hutcheonin tutkimuksiin tukeutuen. Henkilökohtaisesti en ole järin vakuuttunut ”itsesatiirin” esittelystä ylevää itselle nauramista koskevan ”humanistisen vaatimuksen” täyttäjänä (s. 205).

Luku huumorin ja uskonnon suhteesta sen sijaan tuotti useammankin myötäilevän marginaalituoherruksen. Jo luvun avaavat huomiot teodikean eli kaikkietäväisen jumalallisen laupeuden ja maailman pahuuden välisestä ristiriitaisuudesta sekä myöhempi suhteutus huumoria koskeviin niin sanottuihin yhteensovittamattomuusteoriohin ovat aiheellisia, eikä Hietalahti sorru tältä pohjalta helposti tarjolla olevaan uskonnon vähättelyyn omanlaisena vitseinään. Toisaalta käsittelyssä on ajoittain turhaakin varovaisuutta: mielelläni olisin lukenut tarkemmin siitä, millä perustein ”uskontokuntien jäseniä on koh-

deltava järkiolentoina” (s. 179) erilaisten ääriliikkeiden ollessa kyseessä. Siitä olen joka tapauksessa Hietalahden kanssa samaa mieltä, että ”suhtautuminen huumoriin paljastaa, mihin pyhän raja kulloinkin vedetään” (s. 174). Reunahuomiona voi kylläkin lisätä, etteivät uskontoon liittyvät pelot eikä etenäkään islamofobia ole rasismin synonyymi.

Huumorin ja naurun filosofian pohjavireenä oleva ja eri tavoin kirjan sivuilla toistettu ajatus huumorin yhteisöllisistä ja yhteiskunnallisestakin painoarvosta sekä sen kulttuuris-historiallisesta tilannesidonnaisuudesta ei kulttuurintutkijaa yllätä, jos kohta teos tarjonee itse kullekin ainakin muistutuksen oman huumorintajunsa ja makunsa ajoittaisen ellei peräti jatkuvan itsearviointin hyödyllisyydestä. Lopuksi varoitettakoon kuitenkin vielä huumorin autonomisoinnin riskistä: huumori on tuskin ollut ”läsnä ihmishistoriassa kulttuurista ja aikakaudesta toiseen” oman jatkuvan muutoksensa takia (s. 23), vaan siksi, että huumorintaju todellakin on ”perustavanlaatuinen inhimillinen ominaisuus” (s. 149).

Antti-Ville Kärjä

Kirjoittaja on kulttuurisen musiikintutkimuksen professori Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa naureskellen partaansa.

Perinteentutkija hulluuden lankarullaa auki kerimässä

Anna Kinnunen, *Johtolankoja hulluuteen. Tutkimus mielen sairastamiseen kytkeytyvistä kulttuurista käsityksistä*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2020. 316 s.

”Että ei se sillä lailla ole että ne on tyhmiä alunpitaenkin,” toteaa perinteentutkija Anna Kinnusen haastattelema muistelija mielenterveyspotilaista (s. 265). Sitaatista näkyy, että mielen sairautta koskevat käsitykset ja merkityksenannot ovat liikkeessä ja kulttuurisen neuvottelun alaisia. Tämän ilmiön tarkastelemisesta on kyse Kinnusen kulttuurintutkimuksellisessa, moniaineistoisessa väitöstutkimuksessa, joka koostuu viidestä tieteellisestä artikkelista ja 168-sivuisesta johdanto-osiosta.

Perinteentutkijan yksien kansion väliin koottu näkökulma on kaivattu lisä kotimaiseen humanistis-yhteiskuntatieteelliseen hulluustutkimukseen (*Madness Studies*). Tätä tutkimuksen uraa edustavat esimerkiksi sosiologi ja historioitsija Jutta Ahlbeck-Rehn Turussa, kielen- ja kulttuurintutkija Saara Jäntti Jyväskylässä ja historioitsija

Petteri Pietikäinen Oulussa, ja siinä pyritään ymmärtämään hulluuden, mielen-terveyden, poikkeavuuden ja normaaliu- den ajasta ja paikasta riippuvaisia rajan- käyntejä. Puhe on *hulluudesta*, sillä kyse on kansanomaisten merkitysten tarkas- telemisesta eikä vain lääketieteellisesti suodattuneeseen tietoon pysähtymises- tä (s. 10, 28).

Ollakseen kiinnittymättä psykiatri- an ja lääketieteen diskursseihin Kinnu- nen kirjoittaa *mielen sairauksista* käsit- teen *mielisairaus* sijaan (s. 131). Edellisen hän käsittää ”väljemmäksi ja ikään kuin kulttuurisemmäksi”. Kuitenkin puhe sairaudesta kytkeytyy patologiisiin ym- määryksiin, ja tätä Kinnunen perustelee sillä, että hänen aineistossaan on puhut- tu sairauksista ja nähty erilaisia käyttäy- tymisen ja toiminnan tapoja sairaalloi- sina. Sananvalintoja onkin syytä poh- tia hulluustutkimuksessa. Tätä samaa problematiikkaa kuvaa sekin, että hul- luustutkimuksen ohella on puhuttu kult- tuurisesta mielen terveystutkimuksesta. Aiemmin tätä keskustelua on käyty Saa- ra Jäntin, Kirsi Heimosen, Sari Kuuvan ja Annastiina Mäkilän toimittamassa an- tologiassa *Hulluus ja kulttuurinen mielen- terveystutkimus* (2019), joka asettuu Kin- nusen johdannossa merkittäväksi lähde- teokseksi.

Moniaineistoista ja mikrohistoriallista

Väitöskirjan aineistona on 1900-luvun alun kansankertomuksia, 1930-luvun psykiatrisia sairauskertomuksia, 2000- luvulla kuultua muistelukerrontaa ja elo- kuva vuodelta 2010. Näiden keskenään erilaisten ja eriaikaisten aineistojen ää- rellä Kinnunen kysyy: ”1) miten mielen sairastamiseen kytkeytyvät kulttuuriset käsitykset rakentuvat erilaisissa teksteis- sä ja konteksteissa ja 2) millaisia merki- tysten siirtymiä erilaisissa teksteissä ja konteksteissa esitettyjen käsitysten vä- lille on mahdollista hahmottaa” (s. 15). Ensimmäiseen kysymykseen on etsitty vastauksia viidessä artikkelissa, ja toi- nen kysymys on esitetty artikkeleita yh- teen vetäväksi vipuvarreksi. Merkitysten siirtymillä Kinnunen viittaa siihen, mi- ten hänen eri aineistoistaan nimeämän- sä diskurssit ja merkitykset asettuvat dia- logiin sekä keskenään että ajassa (s. 134).

Kyse on mikrohistoriallisista tapaus- tutkimuksista, joissa syvennetään pien- ten yksityiskohtien kautta ymmärrystä yleisemmästä kuvasta. Näin havaitaan mikrohistorioitsija Carlo Ginzburgia seuraten johtolankoja, jotka lomittuvat toisiinsa (s. 52–55). Tämä käsite moti- voikin tutkimuksen pääotsikon *Johto- lankoja hulluuteen*.

Ensimmäisessä artikkelissa analy-

soidaan vuosiin 1900–1950 ajoittuvia perinnetekstejä ja sitä, miten niissä mer- kityksellistetään mielisairautta. Kinnu- nen tunnistaa aineistostaan kaksi erilai- ta tulkintamallia: yhtäältä mielisairaus ymmärretään ulkosyntyiseksi panenta- taudiksi (joka kirjaimellisesti *pannaan* ihmiseen esimerkiksi noituuden avul- la) ja toisaalta teksteissä näkyy myös kä- sitys kehon sisäsyntyisistä vioista ja aivo- puheesta. Jälkimmäinen tulkintamalli myötäilee Kinnusen mukaan aikansa mielisairaanhoidon ajattelua; professio- naali tieto on ikään kuin vuotanut osaksi arkisia selitysmalleja. Viidestä artikkelis- ta tämä ensimmäinen on lähimpänä Kin- nusen oman tieteenalan eli kansanperin- teentutkimuksen traditiota tai ainakin siitä tuttua mielikuvaa. Artikkelia ryy- dittäisikin viittaus alan klassikkoon sa- dan vuoden takaa: jo Albert Hämäläisen teos *Ihmisruumin substanssi suoma- lais-ugrialaisten kansojen taikuudessa – Taikapsykologinen tutkimus* (1920) hah- motteli kansanomaisia sairauden syy- selityksiä. Myös Marja-Liisa Honkasalon ja Reea Hinkkasen tutkimus *Sairaaksi syöttämällä tai säikähtämällä* (2003) an- saitsisi tarkemman esittelyn.

Toinen artikkeli osallistuu ajankoh- taiseen keskusteluun vanhuuteen liite- tyistä sairauksista. Nykyään Alzheimerin tauti lienee tutuin esimerkki van- huusiän psyykkisistä häiriöistä, mutta

jo 1930-luvulla vanhusten omaiset ovat konstruoineet normaalin ja poikkeavan vanhenemisen rajoja. Tämän he tekivät anamneeseissa eli sairauskertomuksissa läheisten tiedonannoille varatuissa osioissa. Kinnunen tulkitsee antropologi Mary Douglasin ajatuksia seuraten, että omaiset ovat vanhuksen poikkeavuudesta kertomalla pyrkineet luomaan ymmärrystä, jolla on hallittu liminitaalitylan epäjärjestyistä ja symbolista sotkuisuutta. Lääketieteellisten nimitysten koetaan laittavan asiat järjestykseen, ja kulttuuri on douglaslaisittain juuri järjestyksen tavoittelemista, erojen merkitsemistä ja kategorisointia. Yhdeksi rajankäynnin kannalta merkittäväksi tekijäksi Kinnunen nostaa vanhuksen työkyvyn ja aktiivisuuden. Kun yksilö lakkasi olemasta aikansa (ja myös oman aikamme) ihmishanteen mukaisesti työkykyinen, häneen alettiin suhtautua poikkeavana toisena. Muistin heikkeneminen ei puolestaan asetu 1930-luvun aineistossa keskeiseksi poikkeavuuden kriteeriksi.

Kolmannessa artikkelissa tarkastellaan itsetyydytyksen eli onanoinnin mikrotasoisia merkityksiä 1930-luvulla ja sitä, miten potilaat omaisineen osallistuivat itsetyydytyksen patologisuutta koskevien tulkintojen konstruointiin. Siinä missä itsetyydytys hahmotettiin ensin pitkään synniksi, medikalisaation myötä itsetyydytys miellettiin sairaalloi-

seksi. Kinnunen huomioi, että hänen tutkimansa potilaat olivat itse sisäistäneet aikansa lääketieteellisen näkemyksen onanin poikkeavuudesta, ja nämä myös aktiivisesti pyrkivät tavastaan eroon – he siis säätelivät ja sanktioivat toimintaansa. Tässä on kyse medikalisaation vastavuoroisesta kierteestä: ”mikrotasolle omaksutut, alun perin professionaalit tulkinnat ruokkivat yksilön uskomuksia ja pelkoja, mikä taas edelleen vahvistaa lääketieteen auktoriteettia ihmisten käyttäytymistä ja poikkeavuutta määrittävänä ja kontrolloivana instituutiona” (s. 251).

Neljäs artikkeli pohtii yleisemmin tutkimuksellisia haastattelutilanteita ja haastatteluiden pohjalta tehtävää analyysia, ja erityisesti siinä tutkitaan, miten neljässä siilinjärveläistä sairaalaa ja sen potilaita käsittelevässä, Kinnunen itse toteuttamassa haastattelussa konstruoidaan kerrontaa mielisairaapotilaista. Kinnunen havainnollistaa, että haastatellut muistelijat asemoivat itseään suhteessa valtanarratiivien tulkintoihin, potilaisiin ja haastattelijaan. Muistelijat saattavat esimerkiksi olettaa haastateltavan pitävän mielisairaiksi luokiteltuja ihmisiä tietynlaisina, kuten vaarallisina. Näin ”on mahdollista hahmottaa hallitsevia kulttuurisia käsityksiä ja kerrontakontekstin merkitystä näiden tulkintojen esittämisessä” (s. 259).

Viidennessä artikkelissa tutkitaan kotimaista draamaelokuvaa *Prinsessa* (2010) selvittäen sitä, millaisia normailiuden ja poikkeavuuden välisiä rajanvetoja siinä tehdään. Kinnunen havainnoi, että elokuvan lääkäri representoidaan potilaitaan poikkeavammaksi, ja hänen luennassaan elokuva kritisoikin poikkeavuuden yksioikoista patologisointia ja medikalisaatiota. Samalla Kinnunen huomioi elokuvasta ambivalentteja piirteitä, kuten mielisairaalamiljöön kauuneuden korostamisen.

Edellä esitetyistä koko tutkimusta kokoavista kysymyksistä Kinnunen vastaa kattavasti varsinkin ensimmäiseen. Lisäksi johtopäätösluku keskusteluttaa aineistoja, ja siten siinä annetaan vastauksia jälkimmäiseen merkityssiirtymiä koskevaan kysymykseen – joskin itse kysymys on muotoilultaan sellainen, että ainakin minun piti nähdä vaivaa ymmärtääkseni, mitä siinä varsinaisesti kysytään. Muutoin väitöskirja on poikkeuksellisen selkeäsanainen.

Missä olemme nyt?

Kinnunen kohdentaa kriittisen katseensa paitsi menneiden aikojen diskursseihin myös oman aikamme käsityksiin ja ajallemme tyypilliseen kulttuurin diagnosoitumiseen. Rakennamme ymmärrystä itsestämme ja muista psykiatristen

diagnoosien kautta. Tämän ilmiön historiallisia juuria Kinnunen esittelee ansiokkaasti.

Nykyään esimerkiksi ADHD-diagnoosi voi tuoda diagnosoidulle helpotuksen tunteen – ongelma ei olekaan minussa, vaan diagnosoitavissa olevassa häiriössä. 1930-luvulla tällaista vastavaa helpotusta koettiin onanoinnin eli itsetyydytyksen lääketieteellisestä toteamisesta. Onanoinnin koettiin selittävän koettu kärsimys, vaikka nyt jälkikäteen onkin mahdollista arvioida, että kärsimystä on aiheuttanut pikemminkin onanoinnista seurannut ja aikansa kulttuurisiin normeihin kiinnittynyt häpeän tunne. Onkin kiinnostavaa pohtia, mitä nykydiagnoosinteja saatetaan pitää tulevaisuudessa erikoisina ja oman aikamme normeihin sidostuneena.

Entä ovatko mielen sairauksia koskevat käsitykset myönteistyneet näihin päiviin tultua? Kinnunen on tätä julkiselle keskustelulle tyypillistä ajatusta kohtaan varauksellinen ja vetoaa stigmatutkijoihin, joiden mukaan ”aiempaa myönteisempi suhtautuminen mielisairauksiin olisi seurausta siitä, että ihmiset käsittävät mielenterveysongelmiksi nykyään myös joukon psykooseja ja skitsofreniaa lievempiä psyykkisiä häiriöitä, kuten masennuksen” (s. 305). Siten asenteet ovatkin oikeastaan muuttuneet suhteessa lieviin häiriöihin, siinä missä va-

kavia häiriöitä koskevat tulkinnat ovat yhä negatiivisesti välittyneitä.

Jani Tanskanen

Kirjoittaja valmistee Jyväskylän yliopistossa kirjallisuuden alan väitöstutkimusta kulttuurin diagnostisoinnista kotimaisessa mediassa ja kirjallisuudessa 2000-luvulla. Hän on myös toiminut Yle Radio 1:n radio- ja podcast-sarjan *Diagnoosit keskuudessamme* (2020), joka on kuunneltavissa Yle Areenassa.

Menneisyyden valinnat

Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa. Toim. Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora. Gaudeamus, 2018. 341 s.

Moni lie kuullut lausahduksen ”ellet tunne historiaa, et voi ymmärtää nykyisyyttä”. Yhtälailla usea lie törmännyt toteamukseen, jonka mukaan historia on voittajien kirjoittamaa. Sikäli kun näissä mietelauseissa sanalla ”historia” tarkoitetaan samaa asiaa, mieleen saattaa hiipiä epäily siitä, että jälkimmäisen ollessa tosi edellisen vaatima ymmärrys jää väistämättä rajalliseksi – jos kohta pyrkimykset ymmärtää nykyisyyttä voittajien kirjoittaman historian perusteella ovat epäilemättä hyödyllisiä. Oli miten oli, toteamuksissa kiteytyy kaksi histo-

riantutkimuksen kannalta keskeistä perusolettamusta: historiallinen tieto on rajallista sekä tietyissä olosuhteissa tiettyihin tarkoitukseen tuotettua. Lisäksi se on usein tosiaankin kirjoitettua.

Matti O. Hannikaisen, Mirkka Danielsbackan ja Tuomas Teporan toimittama artikkelikokoelma *Menneisyyden rakentajat* tarttuu näihin historiallisen tiedon ontologiaa, poliittisuutta ja epistemologiaa koskeviin kysymyksiin painottaen vielä teoreettisia ja metodologisia valintoja. Johdannossa toimittajat toteavat, että teoksen tavoitteena on ”havainnollistaa niitä tapoja, joilla historiantutkijat käyttävät teorioita ja ymmärtävät teoreettisuuden” (s. 11). Yleisenä pohjavireenä on vahva (luonnon)tieteellisen objektiivisuuden ideaalin sekä historiantutkimusta pitkään hallinneen teoriavastaisuuden kritiikki.

Kokoelma jakaantuu johdanto-osioon ja kolmeen muuhun artikkeliryppäeseen, joissa osio-otsikkojen mukaan käsitellään ”teorian mieltä”, ”käsitettyä teoriana” sekä ”tutkimuksen tulevaisuutta”. Toimittajien kirjoittama yleisjohdanto seuraa poliittisen historian professori emeritus Jorma Kalelan artikkeli historiantutkimuksen yhteiskuntasuhteesta vallitsevasta teoriattomuudesta. Artikkelit on painava puheenvuoro teoreettisen ja metodologisen erittelyn ja itsereflektionkin puolesta ja sikäli